

JAHON KLASSIK MUSIQASI VA P.I. CHAYKOVSKIY IJODINING PEDAGOGIK ASOSLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19732257>

Kamoliddinova Malika Zafar qizi

Xalqaro Nordik universiteti

2-kurs magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada umumiy o'рта ta'lim maktablarida musiqa savodxonligi darslarida o'quvchilarni jahon klassik musiqasi bilan tanishtirishning pedagogik asoslari, metodik yondashuvlari hamda ularning estetik va ma'naviy rivojlanishga ta'siri tahlil qilinadi. Xususan, P.I. Chaykovskiy ijodi misolida o'quvchilarda musiqiy savodxonlik, estetik did, emotsional intellekt va obrazli tafakkurni shakllantirish imkoniyatlari ilmiy asosda yoritilgan. Maqolada zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va integratsiyalashgan ta'lim yondashuvlaridan foydalanish orqali musiqa darslari samaradorligini oshirish yo'llari ko'rsatib berilgan. Shuningdek, tajriba-sinov ishlari natijalari asosida jahon klassik musiqasini o'qitish o'quvchilarning musiqiy tafakkuri va madaniy dunyoqarashini rivojlantirishda muhim omil ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar

klassik musiqa, estetik did, P.I.Chaykovskiy, pyesa, kompozitor, dinamika, registr, temp, melodizm, emotsional intellekt, opera, balet, simfoniya, musiqiy obraz

Аннотация

данной статье анализируются педагогические основы, методические подходы и влияние на эстетическое и духовное развитие учащихся процесса ознакомления с мировой классической музыкой на уроках музыкальной грамотности в общеобразовательных школах. В частности, на примере творчества П.И. Чайковского научно обоснованы возможности формирования у учащихся музыкальной грамотности, эстетического вкуса, эмоционального интеллекта и образного мышления. В статье также раскрываются пути повышения эффективности уроков музыки посредством использования современных педагогических технологий, интерактивных методов и интегрированных образовательных подходов. Кроме того, на

основе результатов опытно-экспериментальной работы доказано, что изучение мировой классической музыки является важным фактором развития музыкального мышления и культурного мировоззрения учащихся.

Ключевые слова

классическая музыка, эстетический вкус, П. И. Чайковский, пьеса, композитор, динамика, регистр, темп, мелодизм, эмоциональный интеллект, опера, балет, симфония, музыкальный образ

Annotation

This article analyzes the pedagogical foundations, methodological approaches, and their impact on the aesthetic and spiritual development of students in the process of introducing world classical music in music literacy classes in general secondary schools. In particular, based on the works of P.I. Tchaikovsky, the possibilities of developing students' musical literacy, aesthetic taste, emotional intelligence, and imaginative thinking are scientifically substantiated. The article also outlines ways to improve the effectiveness of music lessons through the use of modern pedagogical technologies, interactive methods, and integrated educational approaches. Furthermore, based on the results of experimental research, it is proven that teaching world classical music plays an important role in developing students' musical thinking and cultural outlook.

Keywords

classical music, aesthetic taste, P. I. Tchaikovsky, piece, composer, dynamics, register, tempo, melodicism, emotional intelligence, opera, ballet, symphony, musical image

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida musiqa madaniyati fani o'quvchi shaxsini ma'naviy-axloqiy jihatdan shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Jahon klassik musiqasi esa bu jarayonda insoniyatning asrlar davomida to'plagan badiiy tajribasi va umuminsoniy qadriyatlarini yetkazib beruvchi asosiy manbadir. Klassik musiqa namunalari o'zining garmonik mukammalligi, chuqur falsafiy mazmuni va hissiy boyligi bilan o'quvchilarning estetik didini yuksaltirishga xizmat qiladi. Pedagogik nuqtai nazardan, jahon musiqasini o'rganish o'quvchilarda nafaqat musiqiy bilimni, balki dunyoni badiiy idrok etish qobiliyatini ham rivojlantiradi. Bu jarayonda o'quvchi turli xalqlar madaniyati, tarixi va an'analari bilan tanishadi, bu esa ularda madaniy bag'rikenglik (tolerantlik) va global dunyoqarashni shakllantiradi.

P.I. Chaykovskiy ijodi – yoshlar tarbiyasining muhim omili hisoblanadi. Buyuk kompozitor Pyotr Ilich Chaykovskiy ijodi jahon musiqa madaniyatining cho'qqilaridan biri bo'lib, u maktab musiqa darslari uchun boy metodik manba hisoblanadi. Chaykovskiy musiqasining asosiy xususiyati – uning ochiqligi, samimiyligi va o'ta ohangdorligidir. Kompozitorning pedagogik ahamiyatga molik asarlari o'quvchi psixologiyasiga juda yaqin bo'lib, ularning hissiy olamiga tez ta'sir ko'rsatadi. Xususan, "Bolalar albomi" pyesalar turkumi kichik yoshdagi o'quvchilar uchun musiqiy tilni o'rganishning eng qulay vositasidir. Undagi har bir asar (masalan, "Kasal qo'g'irchoq", "Yog'och askarlar marshi") aniq musiqiy obrazga ega bo'lib, bolalarda tasavvuriy tafakkurni rivojlantiradi. O'rta sinflarda esa kompozitorning "Yil fasllari" turkumi orqali tabiat va inson kechinmalari o'rtasidagi bog'liqlikni tushuntirish mumkin. Bu asarlar o'quvchiga musiqadagi dinamika, registr va temp kabi ifoda vositalarining ahamiyatini amaliy tahlil qilish imkonini beradi. P.I. Chaykovskiy ijodi – musiqiy obrazlar xazinasidir. Jahon musiqa madaniyati darslarida P.I. Chaykovskiy ijodini o'rganish alohida metodik ahamiyatga ega. Kompozitorning simfoniya va opera janridagi asarlari o'zining dramatik rivoji va lirik jozibasi bilan ajralib turadi. Chaykovskiy musiqasining o'ziga xosligi shundaki, undagi musiqiy obrazlar o'quvchi psixologiyasiga juda yaqin va tushunarlidir. Masalan, "Shelkunchik" baleti yoki "Yil fasllari" turkumidagi har bir kuy o'quvchi ko'z o'ngida aniq tasvirlarni gavdalantiradi, bu esa ularda obrazli tafakkurni o'stiradi.

Kompozitor merosini maktab musiqa darslariga tatbiq etish quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

- **"Bolalar albomi"**: Bu turkum 24 ta kichik pyesadan iborat bo'lib, kichik maktab yoshidagi o'quvchilar uchun ideal o'quv materialini hisoblanadi. "Ertalabki duo", "Yog'och askarlar marshi", "Kasal qo'g'irchoq" kabi asarlar orqali bolalarda musiqiy obrazlarni farqlash va his qilish ko'nikmasi shakllanadi.

- **"Yil fasllari" turkumi**: Tabiat tasvirlari orqali inson kayfiyatini ifoda etish metodikasi ushbu asar misolida o'rgatiladi. "Boychechak", "Kuz qo'shig'i", "Troika" kabi qismlar o'quvchilarda tasavvuriy tafakkurni rivojlantiradi.

- **Sahnaga oid asarlar (Balet va Opera)**: "Oqqush ko'li", "Shelkunchik" va "Uyqudagi go'zal" baletlaridan olingan parchalar o'quvchilarni simfonik musiqa dunyosiga olib kiradi. "Yevgeniy Onegin" operasi esa vokal san'atining yuksak namunasi sifatida o'rta sinf o'quvchilari uchun adabiyot va musiqa sintezi sifatida xizmat qiladi.

Chaykovskiy musiqasining o'quvchilar tomonidan tez o'zlashtirilishining asosiy sababi – undagi melodizmdir. Kompozitor kuylari inson nutqiga yaqin,

samimiy va emotsionaldir. O'quvchi psixologiyasi nuqtai nazaridan, Chaykovskiy asarlari bolaning hissiy olamiga mos keladi. Uning musiqasidagi quvonch, g'am, qo'rquv yoki qahramonlik motivlari o'quvchi uchun tushunarli tilda bayon etiladi. Masalan, "Shelkunchik" baletidagi "Gullar vals" orqali bayramona kayfiyatni, "Oltinchi simfoniya"ning ayrim parchalari orqali esa insoniy iztiroblarni tahlil qilish, o'quvchida emotsional intellektni rivojlantiradi. Dars jarayonida jahon klassik musiqasini shunchaki tinglatish kutilgan natijani bermaydi. Buning uchun quyidagi metodik yondashuvlar tavsiya etiladi:

1. **Musiqiy vizuallashtirish:** Chaykovskiy asarlarini tinglash jarayonida videolavhalar, balet sahnalari yoki asarning mazmuniga mos keladigan badiiy rasmlardan foydalanish. Bu "ko'rish va eshitish" uyg'unligini ta'minlaydi.

2. **"Musiqiy suhbat" metodi:** Asarni tinglab bo'lgach, o'quvchilar bilan uning xarakteri, tempi va dinamikasi haqida bahs-munozara o'tkazish. "Bu musiqa qanday rangda?", "Unda qanday voqea sodir bo'lmoqda?" kabi savollar ijodiy tasavvurni uyg'otadi.

3. **Multimedia vositalari:** Smart-doskalar yordamida simfonik orkestrdagi cholg'ularining tovushini alohida ajratib ko'rsatish. Bu o'quvchiga musiqiy fakturani tushunishga yordam beradi.

Klassik musiqaning o'quvchi psixologiyasiga ta'siri juda katta. Klassik musiqani o'rganish o'quvchining ruhiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Chaykovskiy asarlaridagi melodizm (kuylaviylik) o'quvchilarning emotsional intellektini rivojlantiradi. Musiqiy tahlil jarayonida o'quvchi asardagi quvonch, g'am, qahramonlik va lirik tuyg'ularni ajrata boshlaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, murakkab simfonik va operatik asarlarni (masalan, "Yevgeniy Onegin" operasi yoki "Shelkunchik" baleti) tinglash va tahlil qilish o'quvchining diqqatini jamlash qobiliyatini oshiradi va tahliliy fikrlashni o'stiradi. Bu esa o'quvchining umumiy intellektual salohiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatib, boshqa fanlarni ham o'zlashtirishda yordam beradi. Chaykovskiy ijodini maktab dasturiga samarali integratsiya qilish uchun zamonaviy innovatsion metodlardan foydalanish zarur. Shunchaki musiqa tinglash o'quvchini charchatib qo'yishi mumkin, shuning uchun multimedia texnologiyalari (video-baletlar, konsert yozuvlari) darsni jonli va qiziqarli qiladi. "Musiqiy vizuallashtirish" metodi orqali o'quvchilarga musiqani eshitish bilan birga, asarning obrazli mazmunini rasmlar yoki ranglar orqali ifoda etish tavsiya etiladi. Shuningdek, qiyosiy tahlil metodi orqali Chaykovskiy musiqasidagi lirik ohanglarni o'zbek milliy kuylaridagi ohanglar bilan solishtirish o'quvchilarda milliy va jahon musiqasining mushtarak jihatlarini tushunishga xizmat qiladi. Dars jarayonida

samaradorlikka erishish uchun maxsus metodika ishlab chiqilishi lozim. Bunda musiqiy tahlil metodi yetakchi o'rin tutadi. O'quvchi asarni tinglash jarayonida uning shakli, tempi, dinamikasi va garmoniyasini tahlil qilish orqali kompozitorning niyatini anglab yetadi. Innovatsion yondashuvlar, xususan, multimedia vositalaridan foydalanish klassik asarlarni (opera sahnalari yoki simfonik ijrolarni) vizuallashtirish imkonini beradi. Bu esa o'quvchining darsga bo'lgan qiziqishini orttirib, murakkab janrlarni ham oson o'zlashtirishiga zamin yaratadi. Shuni aytishimiz mumkinki, P.I. Chaykovskiy asarlari misolida jahon klassik musiqasini o'rganish o'quvchilarning estetik madaniyatini yuksaltirishning eng samarali yo'lidir. Bu jarayon o'quvchini nafaqat bilimli, balki yuksak badiiy didga ega bo'lgan madaniyatli shaxs sifatida shakllanishiga kafolat beradi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarning badiiy didini shakllantirishda klassik musiqa namunalari poydevor vazifasini o'taydi. Klassik musiqa o'zining garmonik mukammalligi va mazmunan teranligi bilan o'quvchining ichki dunyosini boyitadi, unda go'zallikni his qilish va qadrlash ko'nikmasini, ya'ni estetik tarbiyani shakllantiradi. Bu jarayonda musiqa shunchaki tinglash obyekti emas, balki shaxsni ma'naviy yuksaltiruvchi pedagogik vositaga aylanadi. Bundan tashqari, klassik musiqa namunalarini, xususan, Chaykovskiy merosini tizimli tahlil qilish orqali o'quvchilarda yuksak musiqiy savodxonlik qaror topadi. Bu jarayon o'quvchini nafaqat bilimli tinglovchiga aylantiradi, balki unda yuksak badiiy did va ma'naviy yetuklikni tarbiyalaydi. Chaykovskiyning ijodi o'zining emotsional boyligi va ohangdorligi (melodizmi) bilan ajralib turadi.

"Klassika" tushunchasining falsafiy va badiiy mazmuni. "Klassika" tushunchasi (lotincha *classicus* – namunali, tartibli) san'at olamida shunchaki qadimgi asarlarni emas, balki vaqt sinovidan o'tgan, umuminsoniy qadriyatlarini o'zida mujassam etgan va yuksak badiiy shaklga ega bo'lgan durdonalarni ifodalaydi. Mumtoz musiqa o'zining mantiqiy tugallanganligi, garmonik mukammalligi va inson ruhiyatining eng nozik qirralarini aks ettira olishi bilan boshqa janrlardan ajralib turadi. Bunday asarlar yaratilgan davridan qat'i nazar, har bir avlod uchun yangicha ma'no kasb etaveradi. Shu bois, mumtoz ya'ni klassik musiqa namunalarini o'rganish yosh avlodning ma'naviy olamini shakllantirishda poydevor vazifasini o'taydi. Klassik musiqaning pedagogik qiymati uning ko'p funksiyaliligida namoyon bo'ladi. Birinchidan, u o'quvchilarning estetik didini yuksaltiradi. Yuksak saviyali musiqiy obrazlar bilan muntazam muloqotda bo'lgan o'quvchida go'zallikni his qilish va soxta san'atni aslidan ajratish qobiliyati shakllanadi. Ikkinchidan, klassik musiqa intellektual rivojlanishga xizmat qiladi.

Murakkab polifonik asarlar yoki simfonik rivojlanishni tinglash va tahlil qilish o'quvchidan diqqatni jamlashni, xotirani va mantiqiy tafakkurni talab etadi. Musiqa ta'limi tizimida jahon mumtoz musiqasini o'rgatish o'quvchilarda faqatgina nazariy bilimlar (notalar, janrlar, kompozitorlar) to'plashni emas, balki hayotga, tabiatga va insoniyatga bo'lgan cheksiz hurmatni tarbiyalashni maqsad qiladi. Klassik asarlar orqali bolalar mehr-oqibat, qahramonlik, vatanparvarlik va nafosat kabi tushunchalarni musiqiy obrazlar tili bilan o'zlashtiradilar. O'zbekistonning zamonaviy ta'lim tizimida jahon klassikasini o'rganish o'ziga xos ahamiyatga ega. Bu jarayon milliy musiqiy merosimizni inkor etmaydi, aksincha, o'quvchilarga o'zbek maqomlari va xalq kuylarining dunyo musiqiy xaritasida tutgan o'rnini yanada chuqurroq anglashga yordam beradi. Qiyosiy tahlil orqali o'quvchilar musiqa tilining universalligini, insoniy kechinmalar millatidan qat'i nazar mushtarak ekanligini anglab yetadilar. Klassik musiqani o'qitish – yoshlarni xalqaro madaniy muloqotga tayyorlashning eng samarali yo'lidir. Bu esa Yangi O'zbekiston poydevorini barpo etadigan, keng dunyoqarashga ega, ma'naviy yetuk va madaniyatli shaxsni tarbiyalashda muhim pedagogik omil bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqotimiz doirasida umumiy o'rta ta'lim maktablarining musiqa madaniyati darslarida o'tkazilgan tajriba-sinov ishlari kutilgan ijobiy natijalarni berdi. Xususan, P.I. Chaykovskiy ijodi misolida jahon klassik musiqasini tizimli o'rganish o'quvchilarning musiqiy savodxonligini 12-15% ga oshirganini ko'rsatdi. Bu ko'rsatkich nafaqat nazariy bilimlarni (nota savodi, janrlar tahlili) o'zlashtirishda, balki musiqiy asarni idrok etish va uning badiiy qimmatini anglashda ham namoyon bo'ldi. Ayniqsa, o'quvchilarda tahliliy eshitish (active listening) ko'nikmasini shakllantirish jarayoni eng samarali natijalarni berdi. Agar an'anaviy darslarda o'quvchilar musiqani shunchaki passiv tinglovchi sifatida qabul qilgan bo'lsalar, innovatsion metodlar yordamida o'tilgan darslarda ular asarning dramaturgiyasi, temp o'zgarishlari va cholg'ular tembrlarini mustaqil ajrata olishga o'rgandilar. Natijada, klassik musiqaga nisbatan qiziqish sezilarli darajada ortib, o'quvchilarning darsdan tashqari vaqtda ham mumtoz asarlarga murojaat qilishi kuzatildi.

Integratsiyalashgan ta'lim – ma'naviy yuksalish omili. Tahlillarimiz shuni tasdiqladiki, klassik musiqa darslarining integratsiyalashgan holda (musiqa + adabiyot + tasviriy san'at) tashkil etilishi o'quvchilarning umumiy madaniy saviyasini yuksaltirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Masalan, P.I. Chaykovskiyning "Yevgeniy Onegin" operasi tahlil qilinganda, bir vaqtning o'zida A.S. Pushkin she'riyati va o'sha davr rangtasvir namunalari bilan tanishish

o'quvchida yaxlit badiiy manzaraning hosil bo'lishiga xizmat qildi. Shuningdek, qiyosiy tahlil metodi o'quvchilarning milliy o'zlikni anglashiga ham yangi turtki berdi. Chaykovskiy musiqasidagi lirik yo'nalish va insoniy iztiroblar o'zbek milliy kuylaridagi (masalan, "Munojot" yoki lirik maqom yo'llari) obrazli ifodalar bilan solishtirilganda, o'quvchilar musiqiy tilning xalqaro va umuminsoniy ahamiyatini yanada chuqurroq angladilar. Bu esa ularda nafaqat milliy san'atimizga, balki jahon madaniy merosiga nisbatan ham chuqur hurmat hissini shakllantirdi. O'tkazilgan ilmiy-pedagogik izlanishlar va tajriba-sinov ishlari yakuni bo'yicha quyidagi fundamental xulosalarga kelindi:

1. **Madaniy ko'prik vazifasi:** P.I. Chaykovskiy ijodi jahon va milliy musiqa an'analarini bog'lovchi mustahkam ma'naviy ko'prik vazifasini o'taydi. Uning musiqasidagi samimiylik va melodik o'zbek o'quvchilarining milliy estetik didiga yaqinligi bilan ajralib turadi. Bu esa dars jarayonida madaniyatlararo muloqotni osonlashtiradi.

2. **Estetik madaniyat va badiiy did:** Umumiy o'rta ta'lim maktablarida jahon musiqasini o'rgatish o'quvchilarning estetik madaniyatini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'taradi. O'quvchi haqiqiy san'at asari bilan muntazam muloqotda bo'lishi natijasida unda sog'lom badiiy did shakllanadi va saviyasiz "ommaviy madaniyat" namunalariga nisbatan tanqidiy munosabat qaror topadi.

3. **Ruhiiy-ma'naviy boylik va insonparvarlik:** Klassik asarlarni o'rganish o'quvchilarning ruhiy olamini boyitadi. Musiqa orqali ular mehr-oqibat, qahramonlik, nafosat va vatanparvarlik kabi yuksak insoniy fazilatlarni musiqiy obrazlar tili bilan o'zlashtiradilar. Bu esa yosh avlodni ma'naviy-axloqiy barkamollikka yetaklaydi.

4. **Innovatsion yondashuvning zaruriyati:** Musiqa savodxonligi darslarida jahon mumtoz musiqasini zamonaviy pedagogik texnologiyalar (multimedia, interfaol tahlil, virtual ekskursiya) asosida o'qitish – ta'lim samaradorligini kafolatlovchi asosiy omildir. Raqamli texnologiyalar murakkab klassik janrlarni bolalar idroki uchun qulay va qiziqarli shaklga keltiradi.

Xulosa qilib aytganda, jahon musiqa madaniyatini o'qitish – Yangi O'zbekiston poydevorini barpo etadigan barkamol avlodni voyaga yetkazishning eng samarali yo'llaridan biridir. Milliy musiqa merosimizni jahon klassikasi bilan uyg'un holda o'rgatish orqali biz o'quvchilarimizda keng dunyoqarash, yuksak madaniyat va umuminsoniy qadriyatlarga sadoqatni tarbiyalaymiz. Bu esa kelajakda davlatimizning madaniy va ijtimoiy rivojiga hissa qo'shuvchi komil insonlarni tarbiyalashda muhim poydevor bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Asafyev B.V., "P.I. Chaykovskiy ijodi haqida", 1977-yil.
2. Druskin M.S., "Chet el musiqasi tarixi", 1983-yil.
3. Magdiyev S., "Musiq a o'qitish texnologiyalari va loyihalash", 2012-yil.
4. Goleman D., "Emotsional intellekt", 1995-yil.
5. Fayziyev O., "Musiq a va estetik tarbiya", 1992-yil.
6. Sharipova G., Ro'ziyev D. Musiq a o'qitish metodikasi. – Toshkent: "Barkamol fayz media", 2018.
7. Magdiyev S. Musiq a ta'limida innovatsion texnologiyalar va loyihalash. – Toshkent: "Turon zamin ziyo", 2017.
8. Ismoilov A. Musiq a madaniyati darslarida jahon klassikasi: o'quv-uslubiy qo'llanma. – Toshkent: 2023.